

Taigi į pieninę. Didelė blizganti patalpa buvo išklota plytelėmis, prie sienų – sidabriškai pilki katilai. Garsiai aidėjo, kai jie valėsi snieguotus aulinius batus. Švarūs pieno bidonai stovėjo tvarkingomis eilėmis ant sustojusio konvejerio. Pieno išteklėjimo vietoje gulėjo negyva katė. Kaip negyva katė pateko į šią švarią pieninę? Ar belakant pieną netikėtai užklupo karas? Hermanas norėjo paūbauti arba pakukuoti, kaip tai daroma po tiltu, kad garsiai atlieptų aidas. Tačiau šią valandą tikriausiai nederėjo. Todėl suskaičiavo juodas kulų skyles, kurias kulkosvaidis išmušė milžiniškoje centrifugoje.

Šalta pieninė netiko gyventi. Kažkas netyčia palietė išrikiuotus pieno bidonus, jie nuvirto ir pradėjo grandininę reakciją: dvi dešimtys talpyklų nuriedėjo pieninės grindų plytelėmis, sukeldamos paniką tarp jokenneniečių. Visi išbėgo pro galines duris į kiemą, susigrūdo mažame priestate, tikriausiai kontoroje.

Ant laiptų gulėjo negyvas vokiečių kareivis. Galva sniege, kojos ant viršutinio laiptelio. Veidas gana purvinas, bet atpažįstamas. Buvo be ginklo, tarsi puolęs angelas, nustumtas nuo laiptų. Ryte dar džiaugėsi citrinų likeriu ir sausainiais, dabar tįsojo Landsbergo pieninės galiniame kieme. Tereikėjo truputį pastumti, kad vargšelis būtų savo noru atlaisvinęs laiptus ir nuvirtęs į purvą. Tačiau niekas nedrįso jo liesti. Visi spraudėsi pro jį, peržengdavo, persitraukdavo laikydamiesi laiptų turėklų, kol rusų kareivis koja jį nuspyrė į šalį ir išlaisvino iš pakibusios padėties.

Taip, tai buvo kontora. Visai ne tokia nuobodi kaip įprastai. Minkštos kėdės ir gėlių vazonai prie lango. Patalpoje sėdėjo ne tik jokenneniečiai, bet ir kiti pabėgėliai, atvykę kartu iš lauko. Susigrūdę kaip banda, apsupta vilkų. Pieninės kontora virto apžiūros vieta. Visa brigada, užėmusi Landsbergą, mynė slenkstį, kad pamatytų vokiečius.

Vienas kareivis švelniai patraukė Hermanui už kairės ausies ir juokdamasis pakišo automatą po nosimi. Hermanas

palietė šaltą žaisliuką, o rusas parodė, kaip jis veikia. Pramogos dėlei iššovus į lubas, nuo jų pabiro tinkas.

– Vokiečių kareivis kaput! – pergalingai sušuko jis. Ne-nuostabu, kad mažieji Šubgilašės vaikai ėmė verkti. Tada atėjo dar vienas kareivis, spjovė Hainrichui į veidą (kodėl būtent Hainrichui?), įtūžęs perėjo kambarį ir stipriai trenkė durimis, kaip arklidėje. Kiti vėl suglumę šypsojosi. Lyg apsėsti vis klausinėjo apie laikrodžius. Tačiau jiems nepasisekė, laikrodininkas jau buvo perėjęs. Du susigundė kampe stovinčiu laikrodžiu, kuris buvo sustojęs. Jiems iš tiesų pavyko paleisti garso mechanizmą, šelmiškai apsidžiaugę, pradėjo atsukinėti vis iš naujo dvylika dūžių, kol laikrodis išleido paskutinį garsą, nustojo ir tikseti, ir mušti valandas. Jie dar paklebeno korpusą, patraukė už švytuoklės, persuko raktą. Kai niekas nepadėjo, bato kulnu išdaužė stiklą. Vokiškas laikrodis nieko gero!

Smuklininkas Vitkūnas pasiūlė užkurti krosnį. Tačiau būtų reikėję eiti per kiemą ir atsinešti iš pašiūrės malkų. Pro la-voną. Sukels įtarimą. Geriau į malkinę vienam neiti. Laikytis kartu. Susiglausti, šildytis.

Lauke vis dar šaudė. Ne į vokiečių kareivius, o į išgąsdintas kates, baltaplunksnius balandžius, skraidančius virš pavojingų Landsbergo stogų. Gatvių žibintai taip pat neišgyveno šio karo, kaip ir užėti viliojančios parduotuvių vitrinės.

– *Malinka, malinka*, – niūniavo barzdotas rusas rauplėtu veidu, atsisėdęs prie Steputato. Jis pasisodino Hermaną ant kelių. Jodino jį kaip raitelį. Nesustodamas pasakojo nesuprantama kalba. Panašu, kad kalbėjo apie ilgas šviesias rusiškas vasaras, vaikus, žaidžiančius kelio dulkėse, apie babušką, skalaujančią upelyje skalbinius ir džiaustančią juos pakelėje. Tada išpakavo iš vokiečių maisto sandėlio pagrobtais karamelėmis. Pirmiausia jomis paguodė verkiančius Šubgilos vaikus. Hermanas nežinojo, ar gali valgyti tai, ką lietė ruso kareivio rankos. Martai linktelėjus, įsidėjo išvyniotą saldainį į burną.

Rusas patapšnojo Steputatui per petį, parodė į Hermaną, pasakė, ką tėvai paprastai kalba tarpusavyje: puikus berniukas ar kažką panašaus.

Steputatas per prievartą nusišypsojo. Jau atėjo laikas šerti arklius. Kodėl niekas neina prie arklių?

„Jokios gėdos prieš vaikus!“

Vitkūnšės žodžiai. Lengva jai kalbėti. Nereikia bijoti, kai rauplėtas senas veidas labiau atstumia, nei traukia.

Ne, gėdos prieš vaikus jie neturėjo.

Marta viską suprato laiku. Ji taip apmuturiavo galvą, kad išlindusios matėsi tik žilos sruogos. Atrodyti kaip senei, atrodyti negražiai! Pasislinko į tolimiausią kampą, pakabino Steputato paltą priešais save, kad pridengtų. Hermaną pasisodino ant kelių. Jei tik jis užmigtų! Vaikus mėgstantys rusai negąsdintų miegančio vaiko.

Tačiau kišeniniai žibintuvėliai išvaikė visus miegus. Stai-gios, skausmingos prožektorių šviesos atėjo pro duris, tikrino veidus, klaidžiojo, stabtelėdavo tai ilgiau, tai trumpiau, prabėgomis praskriejo pro miegančius Šubgilos vaikus ir prilipo prie motinos – Motinos kryžiaus savininkės.

– Ateik, moterie, – balsas skambėjo kategoriškai. Kelių tvar-kytojo žmona pakilo iš vidurio, jau ketvirtą kartą. Mažiausias vaikas atsibudo ir pravirko, sena moteris paguodė: „Mama greitai grįš.“

Motina nuėjo paskui žibintuvėlį ir pranyko durų tamsoje. Dar moteriai nesugrįžus, duryse vėl pasirodė šviesa. Dabar prakalbo jau kitu balsu. Jam teko panaudoti automato buožę, kad ištrauktų jauną mergaitę, gulinčią už tėvų ant grindų.

Ir taip visą naktį. Niekas negalėjo miegoti. Hermanas stebėjo klajojančias šviesas. Joms priartėjus stipriai prisispausdavo prie motinos, uždengdavo ją savo kūnu. Jis žinojo, kas per dalykai čia dedasi. Matė, kaip grįžusios moterys taisosi apatinukes.

– Jie kiaulės, – tarė balsas tamsoje.

Hermanas galvojo, ką tėvas darytų, jei žibintuvėlis ateitų pasiimti motinos. Ar įsiterptų? Ar leistųsi nušaukiamas? Karlas Steputatas sėdėjo išblyškęs ir tylus, atsirėmęs į sieną.

Viena moteris grįžo su gabalu kareiviškos duonos. Pirmasis užmokestis už darbą. Moterys vaidijosi. Priekyje sėdinčios, kurias šviesa pirmiausia aptikdavo, kurios pirmos turėdavo duoti savo kūną, pyko ant kitų, kurios slėpėsi už krosnies, po rašomaisiais stalais ir tarp suolų.

– Laikykite savo skyles irgi paruoštas.

Galbūt taip joms pasakė lauke. Šiaip ar taip, žibintuvėliai ėmė žvalgytis atidžiau, naršė kampus ir užkaborius, lindo po stalais, sustojo ties raukšlėtu majorienės veidu, kuris be jokios reakcijos atlaikė šaltą šviesą, ir galiausiai pasiekė mažą figūrą, gulinčią ant grindų šalia majorienės, susuktą į antklodę.

– Ateik, moterie!

– Ji serga, – pasakė majorienė, bet tas su žibintuvėliu nieko nesuprato.

– Kilmingieji ne ką geresni, – iš tamsos pasigirdo moters balsas.

– Ateik, moterie! – tas su žibintuvėliu nekantriai stuktėlėjo bato nosimi į susigūžusį ryšulį. Jis nuplėšė antklodę. Paėmė mažą baltą moterį už rankos. Ji nedvejodama atsistojo. Žibintuvėlis nušvietė kelią per kūnus, per miegančius vaikus iki durų. Maža balta moteris sustingo iš šalčio koridoriuje. Šviesa parodė kilti laiptais aukštyn. Ji nematė žmogaus, nematė, ar jis senas, ar jaunas, aukštas ar žemas. Kambaryje viršuje matė tik seną sofą, purvinus kilimus ant grindų ir šiurkštų šerno kailį – kilimėlį prie lovos. Prie lango stovėjo dvi vyriškos figūros ir rūkė. Jos kažką riktelėjo žibintuvėliui. Viena nusijuokė. Šviesai užgesus, prie lango teberuseno papirosų ugnelės.

Ji kurį laiką nejudėdama stovėjo tamsiame kambaryje, kol dvi rankos sugriebė už pečių ir pastūmė žemyn. Batas

įsiremė į pakinklį. Ji krito ant nugaros. Gulėjo ant sofos, po kurios apmušalu atsilaivinusį spyruoklė per audinį įsirežė į nugarą.

Jis užvirto. Uniformos marškiniai padvelkė dezinfekciniu skysčiu. Stangri apykaklė brūžino kaklą. Dvokė citrinų likeriu. Ji gulėjo nejudėdama. Pajuto, kaip ranka plėšia apatinius. Juokinga, bet ji galvojo tik apie tai, ar neapeis utėlėmis. Barzdos šeriai draskė veidą. Jis sugriebė jos ranką lyg žabangais. Privertė paliesti galą. Tada ji pajuto, kaip šilta lipni sperma sutepė drabužius. Jis atsigulė ant glitaus kaip pūliai skystimo, kone mirtinai prislėgdamas visa savo jėga, dideliais batais praskėdamas jos kojas.

Maža balta moteris matė tik dvi liepsneles prie lango. Tarsi švyturius horizonte. Kaip jos padidėjo! Artėjo, pulsuojančios žvaigždės iš tamsos artinosi. Liepsnelių ugnis buvo skaudi, skverbėsi kaip įkaitę geležiniai strypai. Maža balta moteris užmerkė akis. Ji daugiau nematė žvaigždžių, nejautė skausmo, neužuodė citrinų likerio kvapo, negirdėjo žmogaus šnopavimo virš jos, nesiklausė dviejų prie lango stovinčiųjų žodžių nuotrupų.

– Kur ji taip ilgai? – jau trečią kartą klausė majorienė. – Meistre Steputatai, gal eikite pažiūrėti? Ji serga, neišgyvens.

Steputatas išsigando, norėjo pakilti, norėjo išeiti, manė, kad jo pareiga kažką daryti. Bet Marta sugriebė jį už rankos.

– Tai jau ne tavo reikalas, – pasakė ji. Marta buvo teisi. Karlas Steputatas jau nebuvo Jokehnenų burmistras. Karlui Steputatui neliko nieko kito, kaip tik galvoti apie asmeninį gyvenimą. Jis liko sėdėti. Neištarė nė žodžio. Virš jų medinės lubos girgždėjo nuo kareiviškų batų žingsnių. Apvirto kėdė. Žingsniai ant laiptų. Durys staigiai atsidarė. Kažkas sugriebė Steputato ranką.

– Eiti kartu!

Steputatas su Hainrichu iš Mozūrijos pakilo laiptais į viršų. Kambarys buvo tuščias, prie lango nesimatė jokių liepsnelių.

Degė tik viena žvakė. Maža balta moteris gulėjo ant grindų. Atrodė negyva. Ant kūno užmesta antklodė. Steputatas paėmė ją už pečių, Hainrichas – už kelių. Be didelių pastangų jie nunešė moterį laiptais žemyn. Ji buvo lengva kaip vaikas.

– Jie ją nužudė, – pasakė majorienė, kai Steputatas su Hainrichu priešais ją padėjo kūną be gyvybės ženklų.

– Ji tik be sąmonės, – atsakė Steputatas. Iš kito kambario jis atnešė vandens ir apšlakstė veidą. Trumpam padėjo. Sugrąžino baltą moterį į gyvenimą ir ji paprašė dar vandens.

Name nutilo. Nei žingsnių ant laiptų, nei klajojančių žibintuvėlio šviesų. Vitkūnšė knarkė. Lauke girdėjosi pavieniai šūviai. Labai toli.

Išaušus rytui jie norėjo grįžti prie vežimų, pakinkyti arklius ir važiuoti namo. Tik namo, niekur kitur, tik namo. Tačiau prie išvažiavimo kelio iš Landsbergo ėjo pagrindinė fronto linija. Už apvirtusių vežimų stovėjo sargyba ir nieko nepraleido. Dirvoje šalia pabėgėlių transporto mėtėsi perpjautos pasostės, virtuvės indai, sidabriniai šaukštai, sulaužytos ienos, suplyšę brezentiniai dangalai. Atrodė, lyg ūkininkas būtų privertęs šiukšlių. Bet arklių nė kvapo! Ilkos nebuvo, taip pat sužeisto Velykų Zuikio. Ar jie jau traukė rusiškas patrankas, o gal pateko į lauko virtuvę?

– Ką pasakys dėdė Francas, jei negrąžinsime jam Velykų Zuikio? – paklausė Hermanas. Steputatas neatsakė. Vienu Velykų Zuikiu mažiau ar daugiau, šiomis dienomis nebuvo svarbu.

Sargybiniai juos nustūmė atgal į miestą. Prie vežimų eiti neleido. Nei duonos pasiimti, nei palto. Nenuostabu, kad anksti ryte Vitkūnšė ištiko priepuolis – pratrūko verkti ir bartis. Ji turėjo viską palikti. Ir ne tik vertingą kilimą iš smuklės klubo kambario, kurį buvo paslėpusi pačiame vežimo dugne, bet ir krištolą – vestuvių dovaną iš senų laikų. Lagaminą su sidabriniais stalo įrankiais. Viskas pranyks purviname ratų

išmaltame lauke. Smuklininkas Vitkūnas nutempė rėksnę, bijodamas, kad sargybiniai šio iš dalies linksmo, iš dalies erzinančio pasirodymo nenutrauktų automato ugnimi.

Jie ėjo per Landsbergą. Kaip laidotuvių procesija. Be багаžo. Turėjo tik tai, kas ant kūno, daugiau nieko. Eisenos pabaigoje maža balta moteris, pasirėmusi į majorienę, bet vis dar nepaprastai atkakli.

– Išgyvensime, – tarė Šubgilašė, einanti su vaikais pačiame priekyje.

Švietė saulė. Nuo Landsbergo stogų tirpsmo vanduo lašėjo ant šaligatvio, ant negyvų arklių, nušauto civilio, išmirkusių sausainių dėžučių, sudaužytų citrinų likerio butelių.

– Viskas prapuolė, – vis dar skundėsi Vitkūnšė.

Tačiau Steputatas jau matė naują viltį.

– Pirmiausia grįžkime namo, – pasakė jis garsiai.

Jis ištare taip, lyg būtų tvirtai įsitikinęs, jog namuose viskas bus geriau. Net Vitkūnšė prisiminė savo gerus porcelianinius indus, kuriuos buvo užkasusi sode. O daržinėje po trimis metrais šiaudų paslėpti kilogramai cukraus, pusė maišo druskos, butelių, aliejaus ir kitų naudingų daiktų. Kaip nors išgyvens. Ateis taika. Žmonės sugrįš į savo namus ir gers „Kinderhofo“ alų Jokehnenų smuklėje. Vitkūnšė galėtų parduoti šiek tiek cukraus ir druskos, kuri tokiais laikais yra ypač brangi. Jei vokiečiai negrįš, „Kinderhofo“ alų gers rusai. Žinoma, tik turės susimokėti.

Raudonoji armija tikėjosi kontratakos. Tarp obelų Landsbergo šlaituose kareiviai kasė tranšėjas. Šalia kelio, vedančio į rytus, į Bartenšteiną, buvo pastatytos pabūklų pozicijos. Patrankos šaudė per slėnį į pietvakarius, virš sudegusio keleivinio traukinio, šalia kurio sniege buvo daugybė juodų nejudančių dėmių. Hermanas stebėjo, kaip šauliai stumia šaudmenis į vamzdį ir laukia karininko įsakymo. Atatranka. Tuščia tūta nuskrenda į purvą. Tos pačios patrankos per Fiurstenau kalną apšaudė ir padegė Drengfurto turgavietę.

Gatvėje jie sutiko automobilius su sovietine žvaigžde ant stogo. Jie gabeno į frontą degalus ir karius, smarkiai taškė kelio pliurzę, versdami jokehneniečius nuolat trauktis į griovį. Tomis dienomis buvo galima praturtėti. Griovyje gulėjo kelioniniai krepšiai, audinių ritiniai, panašūs į tuos, kuriuos Samuelis Maternas vežiojosi prieš daugelį metų savo vežimaičiu, geri drabužiai, antklodės, kailiai, akordeonai su iškritusiais bosais. Turtas be šeiminių, prarastas bėgant, pamestas, tyliai grimzdo į Rytų Prūsijos purvą ir atodrėkį.

Daiktai prarado savo vertę. Net stambūs reichsmarkių banknotai mėtėsi purve. Tikriausiai išdininkui bėgant suplyšo pulko kasa. Jokehneniečiai ėjo pro šį turtą, tarsi tai būtų paprastos laikraščio skiautės. Tik Vitkūnšę dar iš seno įpročio traukė popieriai su dideliais skaičiais. Ji nerangiai pasilenkdavo paimti, nuvalydavo purvą, išlygindavo banknotus ir pasikišdavo po kailiniais. Niekada nežinai!

– Jie tinka tik užpakaliams šluostyti, – pasakė Hainrichas iš Mozūrijos. Hitleris kaput... reichas kaput... ir reichsmarkės kaput.

Hermanas pakėlė kibirą medaus. Jis buvo pastatytas prie sodo tvoros lyg skardinė, į kurią šaudoma per pratybas iš katapultos. Iki pusės pilnas medaus. Vienas Dievas težino, kuriame Rytprūsių kampelyje bitės surinko šį saldų nektarą iš rapsų, raudonųjų dobilų ir liepų žiedų! Hermanas įkišo pirštą, nulaižė jį, pasikabino kibirą ant rankos ir nubėgo pasakui kitus.

- Ar greitai grįšime namo, mama?
- Ne šiandien ir ne rytoj, – atsakė Marta.
- Ar mes jau pralaimėjome karą, mama?
- Nežinau, vaike.
- Galbūt Rytų Prūsiją vėl išlaisvins?
- Taip, galbūt, sūneli.

Kam atėjo į galvą apsistoti nuošalioje sodyboje už trijų žingsnių nuo Bartenšteino plento? Dabar joje virė gyvenimas:

vyrai tempė malkas į ūkininko namą, moterys bandė su užšalusia pompa pasemti kibirą vandens. Kambariai apatiniame aukšte buvo sausakimši. Pabėgėliai iš Ungūros apskrities, kelios šeimos iš Girdavos. Steputatas įsikėlė į samdinių kamaraite pastogėje. Hermanas viską apžiūrėjo, paieškojo tarp gausybės vaikų Pėterio Ašmonaičio, bet veltui. Pėteriui Ašmonaičiui iš tiesų pavyko pasprukti.

Hermanas svarstė, kodėl nakvynei pasirinkta būtent ši sodyba. Su perpildytais kambariais ir tvartais. Kodėl jie nėjo visai pakenčiamu lauko keliuku tolyn iki galo? Į atokiau esančius namus, tuščius kaimus be karinių mašinų ir rusų tankų. Ten galėjo įsitaisyti kokiame nors ramiaame užkampyje ir sulaukę kvėpavimą palaukti, kol vėl pražys gėlės. Bet, matyt, egzistuoja gamtos dėsnis, verčiantis žmones telktis į būrį, šildytis vieniems prie kitų. Vienas likęs žmogus miršta vienas ir greitai.

Vėl visą naktį vyko patikrinimai, buvo ieškoma laikrodžių, papuošalų ir tinkamų moterų. Dar žiauriau nei praėjusią naktį Landsberge, tiesiai už fronto linijos, nes užuojauta ir gerumas mažėja tostant nuo pavojaus. Fronte kiekvienas pagalvoja ir apie savo mirtį, ši mintis išsaugo žmogiškumo likučius. Tačiau didėjant atstumui stiprėja idėjų ir šūkių skleidžiamas šaltis, kuris savo viršūnę pasiekia prie rašomųjų stalų, esančių labai, labai toli.

Maža balta moteris naktį išgyveno nepraradusi sąmonės, nors jie jos netausojo. Martai šį kartą nepagelbėjo nei žili plaukai, nei juodi drabužiai. Hermanas jau miegojo apsikabinęs kibirą medaus, kai atėjo paimti motinos. Bet Steputatas nemiegojo. Rankomis užsidengė veidą ir niekas nematė, kas dedasi jo viduje.

Hainrichas išgirdo, kad rūsijoje rado machorkos. Pradžiugęs su pypke rankoje nušlubčiojo laiptais žemyn. Matyt, kilo sunkumų dėl dalybų, nes užtruko. Pagaliau visos moterys grįžo, taip pat ir Marta, kuri saviškai tarė Steputatui: „Išgyvensime ir tai.“

Bet kurgi Hainrichas iš Mozūrijos?

Jie užmigo nesulaukę Hainricho. Vidurnaktį trumpam iš miegų pažadino šūvis iš automato, nieko neiįprasto, vis dar šaudydavo.

Ryte pažadino triukšmas ir šauksmai namo apačioje. Kieme prie daržinės durų stovėjo grupelė žmonių. Moterys klykė, šuo lodamas lakstė aplink mėšlo krūvą. Steputatas su Hermanu nusileido laiptais žemyn. Per virtuvę. Per kiemą, pas žmones prie daržinės. Hermanas pralindo į priekį per kitų kojas. Steputatas stengėsi pamatyti per galvas. Daržinės durys buvo atidarytos. Šiaudai, daug šiaudų. Aptaškytų krauju. Iš jų kyšojo rankovė ir pora batų. Greitomis pridengti. Dieve mano, ten buvo daug, penki ar šeši žmonės! Šalia sijos senas vyras su kaizerio Vilhelmo barzda, šalia – nematytas žmogus, o paskui – Hermanas jį iškart atpažino – Hainrichas iš Mozūrijos. Rankoje užgesusi pypkė, švarkas prasegtas, kaip tik taip jis nuėjo atsinešti machorkos.

Pirmą kartą per šį karą Hermaną apėmė didelis išgastis. Jis nubėgo pro minią, norėjo palikti šią šiurpią vietą, lėkti per laukus. Bet priešais kaip gelbstintis angelas atsirado Marta, tad jis pateko tiesiai į glėbį, įsikniaubė veidu į prijuostę.

– Rusai daržinėje rado kulkosvaidį, – pasakojo moteris Karlui Steputalui, – tada išsivedė visus vyrus iš namo ir sušaudė.

Staiga žmonės susiruošė eiti. Kuo toliau nuo krauju permirkusių šiaudų ryšulių. Bet turime palaidoti Hainrichą, pagalvojo Hermanas. Negalime palikti senojo Hainricho gulėti daržinėje, mūsų Hainricho. Ne, niekas nelauks. Te mirusieji laidoja mirusiuosius. Gyvieji nuskubėjo lauko taku į kelią.

– Dievas tau niekada nerūpėjo, – su tyliau priekaištu tarė Marta Steputalui, – bet įvyko stebuklas.

– Atsitiktinumas, – sumurmėjo Steputatas nepastebimai purtydamas galvą. Ar jis už savo išsigelbėjimą tikrai turėjo dėkoti Viešpačiui, ar neatidžiam rusų kareiviui, kuris nepastebėjo laiptų už namo ir neišsivedė egzekucijai vyrų iš

viršutinio aukšto? Steputatas nežinojo. Ši stebuklą apšnekėjo su smuklininku Vitkūnu ir dar vienu senu vyru iš Insterburgo apylinkių. Vieninteliais, išgyvenusiais naktį name.

Ar jau visai neliko iš ko juoktis? Štai viena moteris su drabužių ryšuliu paslydo ir išsitiesė gatvės baloje. Atrodė labai komiškai, bet nebuvo juokinga.

Linksmiau atrodė Vitkūnšė su palaidais viduriais. Kiekviena kelio posūkyje ji bėgdavo į griovį išsитуštinti. Marta vis prašydavo Hermano nežiūrėti į stambia išsižergusią moterį.

Arba tie du rusai, kurie plovė bulves klozete ir nustebo, kad nuleidžiamas vanduo nusinešė jas kartu.

Galiausiai reikia paminėti kirgizą, kuris iš siaubo neteko žado, kai suskambo žadintuvas, jį nusviedė ir automatu sušaudė.

Buvo ir juokingų dalykų, tik jie pernelyg dažnai neapsidavė be lavonų. Ir tai sugadindavo visą linksmumą. Pavyzdžiui, vaizdas, kai prieš kelias dienas žemai skrendantys lėktuvai užkirto kelią vienam vežimui. Arba Bartenšteino pakraštyje sudegęs tankas, taip sudarkytas, kad nebuvo galima atpažinti, kuriai kovojančiai pusei jis priklausė. Apkarsytas suanglėjusiomis figūromis. Viena buvo persisvėrusi per liuką, kitos dvi gulėjo šalia kulkomis suvarpytų vikšrų.

Bartenšteine tebesmilko. Pagrindinė gatvė buvo uždaryta, nes išdegusių namų frontonai nukrito ant važiuojamosios dalies. Pirmieji vokiečių belaisviai. Jie laisvino kelią rusų kariuomenei.

Pilkos milinės, išsuodintos plytų, net diržu nesujuostos. Šalia – papirosus rūkantis sargybinis. Hermanas stebėjosi. Jie niekuo nesiskyrė nuo rusų belaisvių Johehnų cukrinių runkelių lauke. Ar gali būti, kad visi belaisviai, nugalėtieji ir pažemintieji atrodė panašiai?

Vis dėlto virš Bartenšteino įvyko oro mūšis. Dar skraidė vokiečių lėktuvai. Jie sukinėjosi šviesioje padangėje, vaikėsi

rusų šturmo lėktuvus, ištuštindavo savo magazinus, tačiau Hermanas nepamatė nė vieno naujienų kronikos verto kryčio.

Blogiau buvo, kad Steputatas pradėjo šlubuoti ir turėjo dažniau daryti pertraukas. Skausmas ėjo nuo kelio iki klubo, nelabai padėjo ir kriukis, kurį Marta rado viename apleistame name. Jie atsiliko. Pamatė iš akių Šubgilašę su daugybe vaikų, net smuklininkas Vitkūnas, kurio žmonai buvo paleidę vidurius, juos gerokai aplenkė. Majorienė ir balta maža moteris prisivijo. Visi ėjo greitai, kaip įmanydami. Susitiks Jokehnnuose.

Bet niekur nenusukbėjo, vėlyvą popietę vėl susitiko. Už Bartenšteino buvo kelių sankirta, ten stovėjo rusų sargybos postas su raudonais raiščiais ant rankų ir visus vokiečius nukreipinėjo į apsnigtą lauką. Hermanas iš tolo pamatė susibūrusius žmones, pasakė tėvui, pasakė Martai. Jie turėjo pakankamai laiko nueiti į tuščią namą ar pasukti kitu keliuku. Tačiau Steputatas net nesvarstė tokios galimybės. Tikėjimas gera pabaiga, besąlygiškas pasiklivimas visada yra blogio pusėje. Tikriausiai registruoja pabėgėlius. Galbūt rusai išduos raštą, suteikiantį teisę netrukdomai grįžti namo į Jokehnenus. Marta net patikėjo, kad rusai parūpins vežimų senukams ir ligoniams greičiau pargabenti namo.

Lauke degė laužas, prie kurio džiūvo permirkę batai. Pradžia buvo visai nebloga. Stokite į eilę registruotis. Uniformuota moteris kalbėjo vokiškai. Vardas, pavardė, gimimo vieta, amžius. Dauguma prie savo amžiaus pridėjo keletą metų, bet tai neturėjo jokios reikšmės tam, kas vyko toliau. Priduokite dokumentus, priduokite pinigus. Vitkūnšė prarado iš purvo išgelbėtus banknotus. Kas buvo išsaugojęs laikrodžius ar papuošalus, čia jų neteko. Jie neskubėjo, rado slėptuvių net palto pamušale ir siūlėse.

Vyrai išsirikiavo į ilgą eilę, dvidešimt ar trisdešimt vyrų iš viso didelio būrio moterų ir vaikų.

– Mums reikia žmonių tvarkymo darbams, – pasakė uniformuota vertėja. Viskas aišku: tampys Bartenšteine plytas, valys griuvėsius!

– Baigę darbus vyrai grįš namo.

Marta stovėjo šalia kolonos.

– Jei grįšime anksčiau už tave, viską sutvarkysime, – patikino ji Steputatą.

Kalboms daugiau nebuvo laiko. Sargybinis automato vamzdžiu nustūmė moteris ir vaikus atgal. Kolona pajudėjo. Ginkluotas vyras priekyje, ginkluotas gale. Išėję iš suarto lauko, pasuko į kairę, į kelią.

– Juos veda ne į Bartenšteiną, – sumurmėjo Marta, pamąčiusi, kad kolona nužygiavo į rytus.

Hermanas draugiškai pamojavo tėvui tartum keliaunininkui. Ir viskas būtų buvę gerai, jei kelios moterys nebūtų apsisiverkusios. Pamatęs verkiančias moteris ir vėl verkiančias moteris, Hermanas išsigando ir puolė į paniką, kuri atėmė blaivų mąstymą. Jis atsiplėšė nuo motinos, perbėgo lauką ir nuskubėjo paskui vyrus, kurie sparčiu žingsniu artėjo prie kito kelio posūkio.

– Tėti! Atiduokite tėti!

Visi pakriko. Moterys pasileido bėgti suartu lauku paskui Hermaną. Klykiančios, verkiančios, šaukiančios moterys. Biblinio masto scena. Kol vyrai kelyje tylomis žygiavo į rytus, moterys ir vaikai bėgo rėkdami per pusnis šalia kelio, grimzdami į klampią sniego pliurzę. Veltui grąžė rankas. Arčiau jų neprileido. Tas, kurios norėdavo išbėgti į kelią, sargybiniai nustumdavo atgal į šlapią ir purviną sniegą pakelės griovioje. Hermanas vis užšokdavo ant pylimo, bet rusų kareivis priešais nosį atkišdavo šautuvo vamzdį.

– Noriu tėčio!

Martai nepavyko pasivyti Hermano, sulaikyti. Ji šaukė vardu, bet Hermanas nieko negirdėjo. Jis bėgo grioviu, matė priešais save tėvą rudais kailiniais, tyliai spoksantį į bruką.